

УДК 338.439.5:633

І. О. Мельник,

к. е. н., доцент, доцент кафедри економіки підприємств,
Миколаївський національний аграрний університет, м. Миколаїв

А. Саакян,

магістрант, Миколаївський національний аграрний університет, м. Миколаїв

ДИВЕРСИФІКАЦІЯ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ НА ОСНОВІ ЗАПРОВАДЖЕННЯ ПЕРЕРОБКИ НАСІННЯ СОНЯШНИКУ

I. Melnik,

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor, Associate Professor,
Department of Enterprise Economics, Mykolaiv National Agrarian University, Mykolaiv

A. Sahakyan,

graduate student, Nikolayev National Agrarian University, Mykolaiv

DIVERSIFICATION OF AGRARIAN ENTERPRISES THROUGH THE INTRODUCTION OF SUNFLOWER SEED PROCESSING

У статті досліджено сучасний стан виробництва та продажу олійних культур в Україні та світі. Особливу увагу приділено соняшнику як основній олійній культурі, яка є сировиною для соняшникової олії. З'ясовано виключне значення виробництва соняшнику як одного з основних факторів прибутковості сільськогосподарських підприємств. Доведено необхідність подальшого розвитку галузі на інноваційній основі та пошуку нових факторів і резервів щодо підвищення конкурентоспроможності виробництва. Обґрунтовано інноваційно-інвестиційний проект диверсифікації діяльності сільськогосподарського підприємства на основі використання міні-олійниць для переробки насіння соняшнику. Проведено відповідні розрахунки щодо прогнозних обсягів виробництва соняшнику в досліджуваному господарстві, оцінка зовнішнього та внутрішнього середовища підприємства, його сильних та слабких сторін. За проектними розрахунками період окупності проекту складає два роки, а його запровадження має як економічний, так і соціальний ефект.

The article investigates the current state of production and sale of oilseeds in Ukraine and in the world. Particular attention is paid to sunflower as the main oilseed crop, which is a raw material for sunflower oil. The exclusive value of sunflower seed production, as one of the main factors of the profitability of agricultural enterprises, is determined. The necessity of further development of the industry on innovative basis and the search for new factors and reserves for increasing the competitiveness of production is proved. The innovation-investment project of diversification of activity of the agricultural enterprise based on the use of mini-oil for the processing of sunflower seeds is substantiated. Appropriate calculations were made regarding expected production volumes of sunflower in the investigated farm, assessment of the external and internal environment of the enterprise, its strengths and weaknesses. According to the project calculations, the payback period of the project is two years, and its implementation has both economic and social effects.

Ключові слова: олійні культури, соняшник, виробництво олії, міні-олійниця, диверсифікація, інновації.

Key words: oilseeds, sunflower, oil production, mini-oil, diversification, innovations.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Зростаючі потреби населення планети у продуктах харчування стимулюють розвиток продовольчого сектору у світі та Україні зокрема. Виробництво олійних культур є стратегічно важливим напрямом розвитку сільського господарства, оскільки насіння соняшнику, ріпаку та сої, а також вироблена з них продукція є високоліквідними товарами і сприяють вирішенню проблем, пов'язаних і з продовольчою безпекою як держави, так і світу.

Протягом останнього десятиріччя спостерігається стала тенденція розширення посівних площ олійних культур на аграрних підприєм-

ствах, що зумовлено вигідністю їх вирощування порівняно з іншими сільськогосподарськими культурами. Стратегічне значення вирощування, переробки, збуту продуктів олійного виробництва в Україні підтверджує перспективність його розвитку. Основною сировиною виробництва олії в Україні є насіння соняшнику.

Україна посідає одне з провідних місць серед соняшникосіючих держав, виробляє щорічно близько 11% насіння соняшнику в світі. За даними Держкомстату останніми роками в Україні виробляється 5,30—6,52 млн тонн соняшнику.

Актуальність дослідження обумовлена тим, що соняшник вважається однією з небагатьох

сільськогосподарських культур, яка користується високим попитом як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринку, дає змогу аграрним підприємствам отримувати високі прибутки.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питанню економічної ефективності технології вирощування та переробки соняшнику присвячені роботи таких вчених, як А. Бурки, В. Кухти, Т. Куць, В. Макаренко, В. Меселя-Веселяка, О. Маслака, О. Пшеничного, П. Саблука тощо. Проблематиці підвищенню конкурентоспроможності олійних культур в Україні присвячені праці багатьох економістів-аграрників, зокрема ці питання досліджували М.Д. Безуглий, Л.М. Березіна, І.І. Вініченко, М.В. Зубець, Т.В. Куць, О.В. Сікачина та ін. Останніми роками в Україні відбулося збільшення посівних площ під соняшником, що призвело до перенасичення сівозмін цією культурою. Диспаритет цін, порушення інтеграційних зв'язків між виробниками і переробниками соняшнику, низька конкурентоспроможність вітчизняної продукції та недостатня ефективність інституту державного регулювання зумовили скорочення експорту насіння соняшнику з України, зниження обсягів, якості і конкурентоспроможності готової продукції, низької прибутковості сільськогосподарських підприємств [1]. Все це викликає необхідність продовження вивчення формулюючих тенденцій в аграрному секторі та обґрунтування подальших напрямів підвищення ефективності і конкурентоспроможності виробництва як насіння соняшнику і продуктів його переробки, так і сільськогосподарських підприємств в цілому.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Дослідити сучасний стан виробництва та переробки соняшнику, значення галузі для окремих підприємств. Довести необхідність подальшого розвитку галузі на інноваційній основі. Обґрунтувати доцільність застосування переробки соняшнику в сільськогосподарських підприємствах для підвищення їх прибутковості на конкурентоспроможності.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Україна займає третину світового ринку виробництва соняшника — по виробництву ми перші в світі. У 2016 році наші аграрії збрали 13,8 млн тонн соняшника, суттєво виперевидивши найближчих конкурентів — Росію (10,9 млн тонн), ЄС (8,6 млн тонн), Аргентину (3,4 млн тонн) та Китай (2,8 млн тонн). Оскільки більша частина соняшника споживається внутрішнім

ринком, його експорт склав всього 200 тис. тонн, забезпечивши нам 10,7% світового ринку та 5 місце. Дохід від продажу склав \$72 млн, а головними покупцями були Туреччина, Франція, Португалія, Іспанія [1].

Значно більш вражаюча ситуація із виробництвом та експортом соняшникової олії. У 2016 р. українські підприємства переробки виробили 4,4 млн тонн олії, що забезпечило Україні лідерство серед країн-виробників. Обсяг експорту був ще більшим — 4,8 млн тонн, завдяки чому ми посіли перше місце і за цим показником. На експорті олії нам вдалося заробити \$4,2 млрд. Найбільші покупці — Індія (\$1,4 млрд), Китай (\$445 млн), Іспанія (\$338 млн), Нідерланди (\$290 млн), Італія (\$234 млн). Найбільшими експортерами стали Kernel (19,2 млрд грн), Cargill (7,5 млрд грн), Bunge (6,4 млрд грн) та Миронівський хлібопродукт (5 млрд грн) [4]. Високий попит на соняшник на внутрішньому та світовому ринках забезпечує йому високу популярність серед аграріїв — площі під соняшником збільшилися до 6,1 млн га попри порушення сівозмін, збільшення кількості шкідників та непередбачуваність погоди. Завдяки високій ліквідності соняшника, ці проблеми змушують фермерів не відмовлятися від культури, а навпаки — шукати нові методи господарювання. Свідчить про це й динаміка урожайності: за останні 10 років вона збільшилася з 14,3 ц/га до 22,4 ц/га [2].

У сучасних умовах розвитку сільського господарства вирощування насіння соняшнику передбачає пошук нових факторів і резервів щодо підвищення конкурентоспроможності виробництва даного виду продукції. Виробництво соняшникової олії — привабливий бізнес. Фахівці вважають, що він є найбільш прибутковий і інвестиційно-привабливий у всьому аграрно-промисловому комплексі. За різними підрахунками, рентабельність виробництва олії складає від 15% до 30%, що є для вітчизняного сільського господарства одним із шляхів вирішення питання прибуткової діяльності [3].

Конкуренція і інноваційна діяльність взаємопов'язані. Нині проблема підвищення прибутковості та конкурентоспроможності виробництва насіння соняшнику на основі розвитку інноваційних процесів у галузі, залишається досить актуальною [4]. Інноваційна діяльність є найважливішим ресурсом прискорення темпів і підвищення якості економічного зростання, зміцнення конкурентних позицій підприємств. Виробники насіння соняшнику, які змогли першими застосувати інновації, отримують можливість знизити виробничі витрати і, відповідно, вартість виробленої продукції, що сприяє зміцненню їх позицій в умовах конкуренції і підвищенню виживання на сучасному ринку.

Таблиця 1. Виробництво, реалізація продукції сільського господарства і послуг у ТОВ "Веселинівська МТС" за 2016 р.

Галузі та види продукції	Вироблено продукції, ц	Реалізовано, ц	Повна собівартість, тис. грн	Чистий дохід від реалізації, тис. грн
Продукція рослинництва, всього	X	X	1561,1	1461,9
Зернові та зернобобові, всього	3298	1150	315,3	229,9
з них: пшениця озима	530	240	39,4	48,0
ячмінь ярий	2768	910	275,4	181,9
Соняшник	2397	4043	1224,0	1188,8
Інша продукція рослинництва	X	X	21,8	43,2
Вирощування (в живій масі) свиней	149	178	369,2	267,8
Послуги в сільському господарстві	X	X	0,6	1,2
Продукція сільського господарства і послуги	X	X	1930,9	1730,9

Джерело: розраховано за даними статистичної звітності ТОВ "Веселинівська МТС".

Таблиця 2. Динаміка валового збору соняшнику і прямих матеріальних витрат у ТОВ "Веселинівська МТС"

Показник	Роки					
	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Валовий збір, ц	1414	2815	3474	5944	6956	2397
Темп росту, %	–	199,0	123,4	171,1	117,0	34,5
Прямі матеріальні витрати, тис. грн	–	55,9	70,8	178,2	417,7	229,6
Темп росту, %	–	–	126,7	251,7	234,4	55,0

Джерело: розраховано за даними статистичної звітності ТОВ "Веселинівська МТС".

Таблиця 3. Динаміка фінансового результату від реалізації соняшнику у ТОВ "Веселинівська МТС"

Показник	Роки					
	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Прибуток (збиток) від реалізації, тис. грн	(50,2)	98,0	47,1	288,1	102,8	(35,4)
Темп росту, %	–	–	48,1	611,7	35,7	–

Джерело: розраховано за даними статистичної звітності ТОВ "Веселинівська МТС".

До переваг інновацій, що стимулюють сільськогосподарських виробників на їх впровадження з метою підвищення конкурентоспроможності, відносяться: застосування більш ефективних способів виробництва; розширення масштабів діяльності і освоєння підприємством нових ринків; більш оперативне реагування на запити споживачів; можливість виробляти продукцію більш високої якості [5].

Формування бізнесу шляхом диверсифікації виробництва на основі впровадження переробки насіння соняшнику та реалізації соняшникової олії було розроблено нами для ТОВ "Веселинівська МТС" Миколаївської області у вигляді інноваційно-інвестиційного проекту. Метою розробленого проекту є сприя-

Таблиця 4. Прогнозування валового збору соняшнику

Показник	Роки		
	2018	2019	2020
Валовий збір, ц	7610,9	7785,3	6514,2
Темп росту, %	–	102,3	83,7
Урожайність, ц/га	8,5	6,8	4,5
Темп росту, %	–	80,0	66,2
Площа посіву, га	895,4	1144,9	1447,6
Темп росту, %	–	127,9	126,4

Джерело: розраховано авторами.

ня підвищення конкурентоспроможності підприємства, раціоналізація використання ресурсного потенціалу, модернізація виробничого процесу і підвищення актуальності впровадження переробки насіння соняшнику на сільськогосподарських підприємствах шляхом використання міні-олійниць.

ТОВ "Веселинівська МТС" — сільськогосподарське підприємство, яке займається виробництвом і реалізацією продукції рослинництва і тваринництва, надає послуги.

Отже, господарство вирощує пшеницю озиму, ячмінь ярий, соняшник, реалізує побічну продукцію рослинництва, вирощує свиней і надає послуги по обробці ґрунту. Проте, найбільшу частку його діяльності займає виробництво продукції рослинництва, а саме вирощування соняшнику. Так, у 2016р.

підприємством вироблено 2397ц соняшнику, реалізовано — 4043 ц, чистий дохід склав 1188,8 тис грн (68,7% від загальної суми виручки).

Протягом 2007—2011 рр. валовий збір соняшнику зростав, відповідно зростали і прямі матеріальні витрати на оплату послуг і робіт сторонніх організацій. У 2012 р. валовий збір скоротився на 65,5%, а витрати — 45%.

На основі даних таблиці, можна говорити про те, що, протягом 2011—2016 рр. підприємство від реалізації продукції соняшнику отримує як прибутки, так і збитки.

На основі ситуації, що склалася, з метою подальшої оцінки ефективності проекту, основою якого є переробка продукції соняшнику, за допомогою методів економіко-математичного програмування, нами було спрогнозовано розмір валового збору на подальші роки.

Розрахунки показали, що за використання наявних у господарстві виробничих ресурсів, потенціал зростання обсягів виробництва соняшнику може досягати 7785 ц.

Україна — це єдина країна в світі, де населення традиційно віддає перевагу нерафінованій соняшниковій олії і не тільки тому, що вона дешевше, а завдяки національним традиціям. В

області промисловою переробкою насіння соняшнику займається близько 105 підприємств-юридичних осіб, забезпечуючи споживчий ринок олією соняшниковою нерафінованою. В Миколаївській області найбільшими виробниками соняшникової олії є ТОВ "Екотранс", ТОВ "Кривоозерський комбікормовий завод", приватне сільськогосподарське підприємство "Анастасія". Крім того, слід зазначити, що переробкою насіння соняшнику займаються і не великі сільськогосподарські підприємства. Таким чином, можна говорити про те, що ринок області не є монополістичним. Введення підприємства на ринок з даною продукцією є вільним.

Оцінка зовнішнього середовища підприємств дозволила виявити його сильні та слабкі сторони. Досліджуване господарство у своєму складі на 2016 р. має дві виробничі ділянки і один цех, який у подальшому використовуватиметься для переробки насіння. Розмір цеху становить 60 м². Проте його необхідно модернізувати та розділити перегородкою на дві окремі зони: місце для міні-олійниць і місце для ємкостей з олією. Впровадження міні-олійниць не передбачає залучення значної чисельності співробітників, оскільки один працівник може справлятися відразу з двома агрегатами. Економія кадрів можлива завдяки простій системі управління виробничою технікою.

Передбачається впровадження в діяльність сільського господарства три міні-олійниці, одна з яких надаватиме послуги по переробці, дві інші працюватимуть над власною і закупівельною сировиною. Переробка олії на замовлення надасть можливість налагодити постійні зв'язки з постачальниками сировини, які є і потенційними покупцями готової продукції.

Реалізація такого проекту передбачає залучення додаткових коштів у розмірі 35 653 г. Доцільно взяти кредит у Райффайзен Банк Аваль. Він протягом тривалого періоду реалізує програму виключно для сільськогосподарських підприємств — "Інвестиційний кредит на купівлю устаткування", за якої кошти надаються, залежно від строку погашення, під 20—27% річних, при цьому заставою виступає придбане устаткування.

Отже, період окупності проекту складає приблизно два роки.

Таблиця 5. Оцінка зовнішнього середовища підприємства

Можливості	Загрози
Зручне розташування	Податкове законодавство
Значна кількість потенційних споживачів (жителі сіл)	Високий рівень конкуренції
Достатня кількість потенційних постачальників (жителі сіл)	Інфляція

Джерело: власна розробка авторів.

Таблиця 6. Оцінка сильних та слабких сторін підприємства

Сильні сторони	Слабкі сторони
Доступність до робочої сили	Обмеженість фінансових ресурсів
Власна сировинна база	Відсутність кваліфікованих молодих спеціалістів
Низька капіталоємність	Низький рівень завантаженості виробничих потужностей

Джерело: власна розробка авторів.

Таблиця 7. Технічні характеристики преса міні-олійниці

Критерій	Характеристика
Тип	Універсальна шнекова, мобільна
Режим роботи	Автоматичний
Продуктивність: - пропускна спроможність	від 750 до 1200 кг сировини на добу (від 30 до 50 кг сировини на годину)
- вихід	від 30 до 45%
Напруга	220 – 380 Вт
Встановлена потужність	3 – 4 кВт
Маса преса	150 кг
Габаритні розміри	1500x300x1200 мм
Необхідна виробнича площа для одного преса	6 м ²

Джерело: технічна документація машини.

Таблиця 8. Розрахунок періоду окупності, тис. грн

Роки	Інвестиційний прибуток	Капітальні вкладення	Баланс на кінець року
2018		35,65	-35,65
2019	23,48		-12,17
2020	35,15		22,98
2021	47,81		

Джерело: розроблено авторами.

Розрахунок прогнозованих показників ефективності проекту:

1. Чиста приведена вартість:

2019-й рік = 23,48 / (1+0,2) = 19,6 тис. грн

2020-й рік = 35,15 / (1+0,2)² = 24,41 тис. грн

2021-й рік = 47,81 / (1+0,2)³ = 27,66 тис. грн

$\Sigma NPV = -35,65 + 19,6 + 24,41 + 27,66 = 36,02$

тис. грн

$\Sigma NPV > 0$, проект необхідно прийняти.

2. Внутрішня норма дохідності:

$IRR = 70,0 + (0,04 \cdot (72,0 - 70,0)) / (0,04 - (-0,72)) = 70,1\%$

70,1% — це максимальна ставка, під яку підприємство може брати кредит для виплати проекту, залишаючись на беззбитковому рівні.

3. Індекс прибутковості:

$PI = 36,02 / 35,65 = 1,01$

$PI > 1$, проект необхідно прийняти.

Отже, за розрахованими коефіцієнтами проект є прийнятним.

Крім економічного ефекту, який може отримати суб'єкт інвестиційної діяльності, даний

проект задовольняє частину соціальних потреб села. Так, виникає додатковий попит на робочу силу і актуальна пропозиція обслуговування населення по переробці масляного насіння. При цьому отримана олія є екологічно чистою.

Крім того, цей проект забезпечує прилив коштів до бюджету. Так, за місяць до нього може надійти за рахунок єдиного соціального внеску — близько 1059,12 грн, за рахунок податку на прибуток — 9563,36 грн.

Як і будь-якому інноваційному проекту, реалізації запропонованої ідеї притаманна низка ризиків. А саме: макрорівень (політична нестабільність, фінансова нестабільність, зміни нормативно-правової бази, зміни кон'юнктури ринку), мікрорівень (непередбачувальні витрати, зрив графіка поставки сировини, неврожай). Попередити ці ризики можливо шляхом створення резерву покриття витрат форс-мажору на власному підприємстві і на спеціалізованому — шляхом страхування.

ВИСНОВКИ

З огляду на тенденції розвитку світової економіки й обмеженість факторів виробництва (земля, капітал тощо) в найближчі роки в Україні варто очікувати подальше зростання виробництва, переробки і споживання олійних культур. Подальшому розвитку олійної галузі в країні та збільшенню експорту зазначеної продукції сприятимуть такі чинники:

- поступова лібералізація торгівлі з країнами ЄС (у межах євроінтеграційних процесів);
- збереження тенденції до нарощування обсягів експорту в країни далекого зарубіжжя, в яких темпи зростання населення поступаються темпам росту виробництва продуктів харчування (наприклад, Китай, Індія тощо);

- відносно низька собівартість та високий рівень рентабельності виробництва, що забезпечує цінову конкурентоздатність на світовому ринку;

- збереження політики розвинутих країн щодо поступового заміщення енергетичних товарів (нафта, газ) відновлювальними джерелами енергії;

- високий технологічний рівень розвитку галузі;

- налагоджений процес маркетингу товарів на закордонні ринки тощо.

Гнучка диверсифікована модель аграрного бізнесу на основі впровадження міні-олійниць дозволяє використовувати виготовлену нерафіновану олію як для продажу на ринку, так і для її подальшої реалізації підприємствам з метою більш глибокої переробки (для виробництва жирів, маргаринів, рафінованої олії).

Частка виробленого шроту використовується у тваринницькому бізнесі підприємства.

Реалізація запропонованого проекту потребує капіталовкладень у розмір 35653 грн, які окуповуються протягом року. Економічний ефект даного проекту полягає в тому, що підприємство за робочий день однієї міні-олійниці отримує від 1456,62 грн прибутку.

Соціальний ефект полягає у виробництві екологічно чистої продукції, у розширенні інфраструктури села, за рахунок утворення переробного цеху, який надає послуги як підприємствам, так і населенню.

Література:

1. Бурка А. Ринок соняшнику: стан, тенденції, перспективи / А. Бурка // Аграрний тиждень. — 2008. — № 10—11. — С. 8—12.

2. Демчук Н.І. Еколого-економічна складова підвищення конкурентоспроможності виробництва насіння соняшнику / Н.І. Демчук, А.С. Донських // Науково-практичний журнал "Інвестиції: практика та досвід". — 2016. — № 17. — С. 27—33.

3. Куць Т.В. Виробництво та переробка олійних культур в Україні / Т.В. Куць // Науковий вісник національного університету біоресурсів і природокористування України. — 2009. — № 141. — С. 156—161.

4. Лозовський О.М. Проблеми розвитку сучасної олійно-жирової галузі в Україні / О.М. Лозовський, С.В. Слободянюк // Економічний форум. — 2014. — № 1. — С. 38—43.

5. Чехова І.В. Перспективи розвитку ринку основних олійних культур // І.В. Чехова, І.О. Кислицька, Т.З. Таранюк / Економіка АПК. — 2012. — № 6. — С. 43—48.

References:

1. Burka, A. (2008), "Sunflower market: state, trends, prospects", *Ahrarnyj tyzhden'*, vol. 10—11, pp. 8—12.

2. Demchuk, N.I. (2016), "Ecological and economic component of increasing the competitiveness of sunflower seeds production", *Naukovo-praktychnyj zhurnal "Investytsii: praktyka ta dosvid"*, vol. 17, pp. 27—33.

3. Kuts', T.V. (2009), "Production and processing of oilseeds in Ukraine", *Naukovyj visnyk natsional'noho universytetu bioresursiv i pryrodokorystuvannia Ukrainy*, vol. 141, pp. 156—161.

4. Lozovs'kyj, O.M. (2014), "Problems of development of modern oil and fat industry in Ukraine", *Ekonomichnyj forum*, vol. 1, pp. 38—43.

5. Chekhova, I.V. (2012), "Prospects for the development of the market for major oilseeds", *Ekonomika APK*, vol. 6, pp. 43—48.

Стаття надійшла до редакції 04.01.2018 р.